

○ De gnosis van het schrijven

De afgelopen jaren zijn er in het Nederlands taalgebied met regelmaat opvoeringen te zien geweest van toneelstukken door de Noor Jon Fosse. Dit seizoen is in de Toneelschuur zijn eerste stuk, Er gaat iemand komen, te zien in regie van Alexandra Koch. Onlangs ontving hij Noorwegens grootste cultuurprijs, de Anders Jahres Kulturpris. Aan Lucifer gaf hij speciale toestemming dit essay uit 2000, geschreven in opdracht van regisseur Claude Régy, te vertalen en te publiceren. Van Fosse verschenen twee essaybundels, Frå telling via showing til writing (Van telling via showing naar writing) in 1989 en Gnostiske essay (Gnostische essays) in 1999. In De gnosis van het schrijven (Skrivingas gnosis) tracht de auteur uit te leggen wat het schrijfproces voor hem betekent. Het stelt hem in staat een ander soort begrijpen te bereiken.

Jon Fosse

Ik begrijp zo weinig. En met het verstrijken van de jaren, begrijp ik steeds minder. Dat is waar. Maar ook het tegendeel is waar, dat ik met het verstrijken van de jaren steeds meer begrijp. Ja het is ook waar dat ik met het verstrijken van de jaren veel meer, bijna angstaanjagend meer begrijp. Ik kan feitelijk bijna krachteloos worden van hoe weinig ik begrijp en bijna bang worden van hoe veel ik begrijp. Hoe kan het zijn dat het allebei waar is, dat ik tegelijkertijd steeds minder en steeds meer begrijp?

Het gezonde verstand zal dan wel zeggen dat het in dat geval ofwel zo is, dat weinig begrijpen óók veel begrijpen is, en dat is, zou ook ik denken, in zekere zin, misschien bijna in gnostische zin, waar, ofwel, zal hetzelfde gezonde verstand zeggen, is er sprake van twee soorten begrijpen. En misschien is het ook zo, ja misschien kan men het zo eenvoudig zeggen dat ik door het soort begrijpen dat gebruik maakt van begrippen en theorie om te begrijpen, merk dat ik steeds minder begrijp, en dat de reikwijdte van zulke kennis mij steeds meer begrensd lijkt, terwijl ik door het soort begrijpen dat om te begrijpen gebruik maakt van fictie en poëzie, steeds meer begrijp. Dat is misschien zo. In ieder geval voelt het zo voor mij, nu ik na behoorlijk wat essayistische theorie geschreven te hebben deze steeds meer laat voor wat ze is en nu bijna alleen nog een taal tevoorschijn schrijf die niet eerst en vooral betekent, maar die op de eerste en laatste plaats is, ja zichzelf is, bijna zoals stenen en bomen en goden en mensen, en die daarnaast betekent. En in deze taal die primair is, en die slechts secundair betekent, vind ik dat ik steeds meer begrijp, terwijl ik dus met en door die andere, gewone taal, de taal die primair betekent, minder en minder begrijp.

Dit heeft natuurlijk het meest met mijzelf en met mijn eigen geschiedenis te maken. En laat het gezegd zijn, ik begon kleine gedichten en verhalen te schrijven op gënant jonge leeftijd, ja gënant omdat die jongen die zich op twaalfjarige leeftijd terugtrok in een kamer waar hij alleen kon zijn om daar kleine gedichten en verhalen te schrijven, te goed past in de mythes waartoe

men kunstenaars zo graag wil laten horen, dat iemand als hij al niet zó geboren is als de kunstenaar die hij is, in ieder geval zó werd op erg jonge leeftijd. En in mijn geval klopt dat. En wat te goed klopt, daarover ben ik zeer sceptisch. Maar zo is het wel. Van toen ik erg jong was heb ik geschreven, en het schrijven is altijd iets op zichzelf geweest, het is nooit iets geweest dat ik deed om ergens iets over te zeggen, om een mening te hebben, maar iets dat haast een manier was om in de wereld te zijn, bijna zo dat je zelf in de wereld was, er in ieder geval op een goede manier was, door wat je schreef, en dat er dan was, zo vanzelfsprekend, in je eigen zijn. Want als ik iets schrijf dat ik goed geschreven vind, is er iets nieuws in de wereld gekomen, iets dat er daarvoor niet was, ik heb dus zo te zeggen zijn geschapen, en juist dat, het plezier van personen en verhalen tevoorschijn schrijven, ja universa, waarvan niemand wist, ook ik niet, voor ik ze schreef, verbaast mij, een geeft me plezier. Niemand wist er van, voordat ik het nu schreef. En waar kwam het vandaan? Dat weet ik niet, want ook voor mij is het nieuw. Ik had er daarvoor waarschijnlijk nooit aan gedacht. Het schrijven, het goede schrijven wordt zodoende altijd een plek waar iets onbekends, iets dat er voorheen niet was, een bestaan krijgt. Dat, het schrijven als een toestand waarin iets, ja in zekere zin zelfs een eigen universum, ontstaat en voor het eerst een bestaan krijgt, is misschien wat me het meest plezier geeft bij het schrijven. Een eigen universum ontstaat, telkens wanneer je goed schrijft. Want alle goede teksten, ja ook gedichten, zijn in zekere zin eigen universa, die eerst niet bestonden, maar ontstaan in het goede schrijven.

Ik denk vaak aan mijn schrijven als een persoonlijke en sociale afwijking, ja dat mijn schrijven ronduit een duidelijke afwijking is, zoals je vanzelfsprekend verslaafd kan raken aan het een of ander, zoals alles van postzegels verzamelen tot gokken tot heroïne, kan je dus verslaafd raken aan schrijven. Het is in zekere zin zo eenvoudig. Natuurlijk hecht ik veel waarde aan alle erkenning die mij ten deel valt, ja ik hecht er waarschijnlijk meer waarde aan dan ik toe zou willen geven, maar tegelijkertijd tegt het me, dat wanneer je veel schrijft en een tamelijk erkend dichter, schrijver en toneelauteur (zoals ik mezelf graag presenteer) wordt, ja wanneer je zelfs genoeg geld verdient met deze afwijking, dit schrijven, dat je je kan afvragen of het daarom is dat je schrijft, om geld te verdienen, of om eer en roem te krijgen, zoals dat heet. Maar nee. Ik heb geen plezier in, ik wil, ronduit, niet, beter zijn dan de meeste mensen, daarentegen geeft het me misschien een ietwat criminele vreugde een beetje slechter te zijn. Maar ik wil waarschijnlijk het liefst zijn waar de anderen zijn, zo min mogelijk zichtbaar. Ik wil zoals de anderen zijn, en verder wil ik dat ze me met rust laten, met mezelf en de mijnen, en mijn schrijven.

En tegelijkertijd is schrijver zijn helemaal niet zo. Het is, in ieder geval in Noorwegen, bijna alsof je, als je schrijft, als je een schrijvend mens bent, ofwel duidelijk slechter bent dan de anderen, dat je zo te zeggen schrijft omdat je je plek in het leven niet kent, dat je schrijven erop wijst dat je zo te zeggen op de grens van krankzinnigheid bent, als je al niet over die grens heen bent, ofwel beter bent dan de anderen, een bijzonder talent hebt, iets dat ervoor zorgt dat je het waard bent bewonderd te worden, dat ervoor zorgt dat wat je schrijft het waard is op scholen onderwezen te worden, dat ervoor zorgt dat er prijzen aan je uitgereikt worden en dat je zo te zeggen bij leven

een te beschermen fenomeen wordt waarover mensen als ze er een keer mee hebben gesproken opscheppen bij de koffie.

Mismoedigheid maakt zich van mij meester. En opnieuw, zoals toen je twaalf was, neem je je toevlucht tot schrijven. Deze plek die je je in het leven hebt gemaakt, deze plek waar je door het loslaten van begrippen en theorie, en van de sociale hiërarchiserende consensus, een plek probeert te vinden waar je niet begrijpt, in feite een bijna absoluut niet-begrijpen, en van daaruit in bewegingen en ritmes, en in wat het dan ook is, nee ik weet niet wat het is, iets tevoorschijn schrijft dat alleen maar is en dat in zijn zijn ook een begrijpen is, maar een begrijpen dat kan kloppen met zowel het ene als het andere begrip, met de ene en de andere theorie, een begrijpen dat ervoor zorgt dat de taal de hele tijd zowel het ene als het tegendeel betekent, en nog veel meer. Deze plek waar het schrijven vandaan komt, is een plek die zo veel weet, veel meer dan ik weet, want als persoon weet ik zo weinig, en misschien is het zoals Harold Bloom zegt, dat de plek van het schrijven, dat wat die plek weet, lijkt op wat sommige van de oude gnostici wisten, op dat wat aan hen hun gnosis gaf. Een inzicht dat niet gesproken kan worden. Maar dat misschien kan worden geschreven. Een inzicht dat niet iets is dat je weet, of kan, in de gewone betekenis, want zulke kennis gaat altijd over het een of ander, maar daarentegen een kennis die niet over iets is, maar die is. Dus wat men niet kan zeggen, moet men schrijven, zoals een niet onbekend Frans filosoof heeft gezegd (Derrida) met een kleine verdraaiing van de uitspraak van een Oostenrijks filosoof (Wittgenstein).

Natuurlijk is ook dat, het praten over de gnosis van het schrijven, alleen maar een manier om te proberen iets te zeggen over wat het schrijven weet, maar zonder dat ik mezelf een gnosticus reken (of desnoods iets anders) voelt het op een of andere manier juist het zo te zeggen. En dat schrijven, goed schrijven, zeer zeker, zoals wel gezegd wordt, kan lijken op bidden, staat voor mij buiten kijf. Maar het voelt tegelijkertijd als een bijna crimineel gebed.

Vertaling: Alexander Schreuder

Geschreven in maart 2000 en gepubliceerd in het Frans in LEXI/Textes 4 (*L'Arche Editeur, Paris 2000*). Niet in het Noors verschenen.